

Rochateleky (VIII, 354, 365), 1213, 1236, 1260: Ruohti (Ruohti) I, 130, VI, 361, XI, 472), 1222, 1234--1270: Ruozd (I, 186, II, 5, 6), 1211: Ruozlicou (I, 114).

Az adattárban felsoroltakon kívül még 26 helynévgyűjtés anyagát néztem át, de ezekben sem a ravasz-ra, sem a róká-ra nem voltak példák, ezért ezek címeit nem sorolom fel.

HORVÁTH ANDREA

ÓSZUSZKA

A mai Szamosszeg (Szabolcs-Szatmár megye) délnyugati oldalán kialakult falurészt, amelyik négy utcából áll, ősidók óta a Ószuszka (s.gy.) néven emlegeti a lakosság. Erre a nagyon szlávosan hangzó falurésznevre a néphagyományon kívül semmi más, írásos vagy egyéb adalékot nem találtam idáig, ha csak annak nem tartjuk azt a tényt, hogy a falurész most Dózsa György utca hivatalos néven ismert utcáját 1920--1945 között hivatalosan is Ószuszka utca néven nevezték. Itt azonban rögtön meg kell jegyezni, hogy ez a hivatalos névadás a már jóval korábbi használatú népies falurész név figyelembevételével történt. Ez az adattalanság szerintem nem lehet akadály a név magyarázatának, minthogy a néphagyomány, és a vele összhangban lévő különféle írásos-történeti adatok lehetőséget nyújtanak az Ószuszka falurész név keleti-szlávból történő származtatására. Ehhez viszont szükséges, mintegy előkészítésként, mindazokat a tény- és hagyományanyagokat bemutatni, ami a falurésszel kapcsolatban jelentkezik.

Ahogy már említettem is, az Ószuszka nevű falurész négy utcából áll, és hivatalosan a következő neveket kapták: Bercsényi utca, Bezerédi utca, Dózsa György utca és Ady Endre utca. Az első két utca már az 1920-as években megkapta ezt a hivatalos nevet, az utóbbi kettő viszont csak 1945 után. Tudni kell még ehhez, hogy -- amint már jeleztem is -- a Dózsa György utca 1920--1945 között az Ószuszka utca hivatalos nevet viselte, az Ady Endre utca-nak pedig 1945 előtt nem volt hivatalos neve, hanem csak a népies Szugõj ~ Szoross ~ Szoroska (s.gy.) névváltozatokkal jelölte a lakosság, vagy ezek személynévvel kiegészített változataival: Tóut Ignác szugõja Cici Gyula szoroskájja stb. (s.gy.).

Időpont említése nélkül ugyan, de a helyi hagyomány azt tartja, hogy ez az Ószuszka nevű falurész két szakaszban épült ki. A lakosság pontosan el is tudja különíteni egymástól a falurésznek ezt a két szakaszát. Eszerint ősrégi eredetű a mai Bercsényi utca teljes egészében, a Bezerédi utca északi oldalának a fele, a belőle nyíló Petőfi utcáig, aztán a Dózsa György utca keleti oldala, a belőle nyíló Ady Endre utcáig. A többi részt későbbi betelepülésnek vallják, s úgy tudják, hogy a betelepülés előtt Sespitáris (s.gy.) néven a Szamosszezen is birtokos gróf Károlyi család uradalmához tartozott füves területként, s azt mindig a falubeliek bérelték a gróftól.

Ez a Sespitáris név eligazít bennünket az Ószuszka falurész későbbi szakaszának kialakulási időpontjában. A névvel jelölt terület ugyanis az egész Károlyi-uradalommal együtt 1466-tól a Báthoryak birtoka volt (CSÁNKI DEZSŐ Mo. Tört. Földr. I, 531.), s mint ilyen, hozzátartozott a család ecse-di uradalmához. Erről pedig tudjuk, hogy 1624-ben Bethlen Gáborra, 1647-ben Rákóczi Györgyre szállt, majd 1724--1746 között részben adományozás, részben vásárlás útján a gróf Károlyi-család kezére került (CSOMÁR ZOLTÁN: Mátészalka, 1968. 119--120). Minthogy a hagyomány szerint az Ószuszka nevű falurész későbbben épült szakasza a XIX. század második felében már megvolt, a fenti adatok tanúsága szerint azt mondhatjuk, hogy ez a későbbi szakasz csak a XVIII. század második felétől a XIX. század első feléig alakulhatott ki.

A falurész korábban kialakult szakasza ezek szerint a XVIII. század első felében már fennállott. De ennek kialakulási időpontjára is következtetni lehet földrajzi és birtoklástörténeti adatok alapján egy feltehető keleti-szláv etimon segítségével.

Az Ószuszka nevű falurészek az a szakasza, amelyiket a hagyomány régieknek tart, a Homoróud (s.gy.) nevű helyi patak mentén települt. Ez a mostanra teljesen kiszáradt patak a Szamos mellékvíze volt, és torkolatvidékének neve már 1371-ben jelentkezik: Homorodfeu (Oklsz. 388. homorú a.), s ugyanitt 1396-ban felbukkan a patak Homorod neve is. A falurésznek a fekvése alapján arra gondoltam, hogy az Ószuszka falurész név tulajdonképpen névátvitellel alakult ki a település mentén levő, már a kialakulás idején is kiszáradt patak nevéből. A névadást és névátvitelt egyaránt keleti-szláv eredetűnek vélem. Mielőtt azonban a tényleges névmagyarázatra térnék, megpróbálom igazolni, hogy a középkorban Szamosszezennek a jelzett területén valóban élhettek keleti-szlávok.

Szamoszeg legelső birtokos családjának, az ólnodi Czudar családnak a kihalásával 1470-ben a falu a Rozgonyi család kezére került (CSÁNKI: i. m. I, 508.), de már a következő 1471-es esztendőben részt kaptak belőle a Kállayak is (uo. 536). Egy néhány éve Szegeden tartott előadásomban pedig nemcsak azt bizonygattam, hogy ez a szamoszegi Kállay-birtok a régebben kialakult Úszuszka nevű falurészen és az attól nyugatra eső határterületen feküdt, hanem a Bászna dűlőnév magyarázata nyomán azt is, hogy ez a birtokos család gyakran keleti-szláv (ruszin) lakossággal telepítette be birtokait a középkorban (MNYTk. 170: 47--54). Így lehetett ez a család szamoszegi birtokán is.

Ezek szerint lehetőségként számolhatunk azzal, hogy 1471-től keleti-szláv telepesek kerültek a szamoszegi Kállay-birtokra, s ott településrészt alakítottak ki a Homoród mentében. Ebből azonban az is következik, hogy a már említett szláv névadás és névátvitel lehetősége is fennáll az Úszuszka falurész név magyarázatában.

Úgy vélem, hogy az 1471-ben Szamoszegre települt keleti-szlávok a településrészük mentén levő Homoród nevű patakot nem a magyaroktól átvett régi nevén nevezték, hanem annak a sajátjának az alapján, hogy már akkor is csak kiszáradt patakmeder volt, saját nyelvükön 'száraz patak'-nak mondták. Ehhez hasonlóan, de nem keleti-szlávból alakult ki például a Sajó folyónk mellékvizének Szuha neve is (FNESz. 621. Szuha¹a.). Közismert, hogy a keleti-szlávban megvan a ch ~ š megfelelés-párhuzam (pl. orosz: cyxoñ 'száraz', de cyма 'szárazföld', cyмИТЬ 'szárít' stb.), s így valószínűsíthető, hogy a magyarul Homoród néven ismert kiszáradt patakot 1471 táján a mellékére települt keleti-szlávok *Susa (recka) néven emlegették. Minthogy Szamoszeg szláv eredetű földrajzi neveiben gyakran jelentkezik a -ka képző, mint például a Lickóú tag ~ Liszkóú tag ~ Lickaji tag (Nyr. 109: 493.) névvaltozatokban, vagy az 1357-es Glyzka történeti adatban (MAKSAI FERENC: A középkori Szatmár megye. Bp. 1940. 210.), a patak keleti-szláv nevével jogal mondhatjuk, hogy ténylegesen *Suska (recka) alakban hangzott. Meggyőződésem szerint ezt a pataknevet vitték át aztán a patak mellékén alakult saját településrészükre is. Úgy vélem, hogy ez az átvitel sajátos beszédhelyzetben realizálódott. Szamoszeg magyar lakosságának az ilyen kérdésre, hogy "Hol laksz?", a Homoród mentén élő keleti-szlávok így felelhettek saját nyelvükön: *u. Suškoj (rečki). Ebből aztán ugyanolyan elvonással alakult ki a szláv *Ususkoj > magyar Úszuszka, mint amilyen elvonásra és

szerkezetre utal, egy részt nádor köznevünk (TESz. nádor a.), más részt pedig Kraszna folyónevünk (FNESz. 361. Kraszna a.).

E magyarázatnak településtörténeti, alaktani és jelentéstani akadályai az eddig elmondottak után nem nagyon kerülnek. Felmerül viszont néhány tisztázandó hangtani probléma: a szóvégi -oj > a változás, a szóbelseji š > sz megfelelés, a szóeleji u > ó változás.

Ami a szóvégi szláv -oj > magyar a változást illeti, ahhoz Szamosszegről kielégítő analógia a már idézett Lickóu tag ~ Liszkóu tag ~ Lickaji tag névváltozatok, melyek arra utalnak, hogy a szláv -oj végződés egy magyar ó > a változással alakulhatott a mostani formára.

A szláv š > magyar sz változás lehetőségére megfelelő köznévi példa csésze szavunk (TESz. csésze a.), de Szamosszegről földrajzi névi analógiát is idézhetek a Bászna dűlőnévvel (MNYTK. 170: 48).

A szóeleji szláv u > magyar ó változás valószínűleg magyar népetimológiával magyarázható, mely sajátosság Szamosszeg földrajzi névanyagában, főként a szláv eredetűben, eléggé gyakori (Nyr. 109: 491). Eszerint a név szláv alakjának szókezdő u hangjába a magyar ó 'régi, nem új' jelentésű szót magyarázta bele a nevet átvevő magyar lakosság, amit a XVIII. század közepétől kialakuló újabb falurész szakasz csak megerősített, mégha *Újszuszka-féle korrelációspár nem is alakult ki.

Az Úszuszka falurésznevről végül is summázva a következők mondhatók: a név a keleti-szláv (ruszin) 'száraz' jelentésű pataknévből alakult kis névátvitellel, amit aztán az átvevő magyar lakosság részben szabályos hangmegfeleléssel, részben népi etimológiával a mai formára alakított; a falurész régebbi szakaszát a Kállayak birtokán levő keleti-szláv telepések alakították ki 1471-től a Homoród patak mentén, az újabb szakaszt pedig már magyarok építették fel a XVIII. század közepétől a XIX. század közepéig a Károlyiak Sespitáris nevű szomszédos füves területén.

BALOGH LÁSZLÓ